

UDK 371.671-053.5:323.1

Оригиналан научни рад

Примљено: 05.02.2026.

Прихваћено за објављивање: 23.5.2026.

DOI: <https://doi.org/10.46630/gped.1.2026.8>

ГЕОГРАФСКИ САДРЖАЈИ КАО ЕЛЕМЕНТ НАЦИОНАЛНОГ ИДЕНТИТЕТА У УЦБЕНИЦИМА О ПРИРОДИ И ДРУШТВУ ЗЕМАЉА РЕГИОНА

Биљана Алавања¹

Педагошки факултет у Ужицу, Универзитет у Крагујевцу

Данијела Василијевић

Педагошки факултет у Ужицу, Универзитет у Крагујевцу

Хаџи Живорад Миленовић

Учитељски факултет, Универзитет у Приштини са привременим седиштем у
Косовској Митровици

Апстракт: Проблем истраживања су национални географски садржаји у уџбеницима о природи и друштву на нивоу иницијалног образовања земаља региона. Задаци истраживања су да се утврди удео категорије *национални географски садржаји* у основном тексту уџбеника; испита заступљеност категорије *национални географски садржаји* у визуелном, сликовном формату уџбеника; и утврди удео категорије *национални географски садржаји* у дидактичко-методичкој апаратури уџбеника. Истраживање је спроведено у септембру и октобру 2025. године методом анализе садржаја на стратификованом узорку: по четири актуелна уџбеника о природи и друштву за прва четири разреда основне школе у Републици Србији, Републици Хрватској и Републици Српској и по три уџбеника за сваки разред првог циклуса образовања Федерације Босне и Херцеговине, Републике Црне Горе, Републике Словеније и Републике Северне Македоније. Подаци прикупљени евиденционом листом и обрађени дескриптивном статистиком су показали да нема развојности појма национални географски садржаји, како у основном тексту, тако и визуелном формату и дидактичко-методичкој апаратури уџбеника о природи и друштву првог циклуса образовања земаља региона.

Кључне речи: национални идентитет, уџбеници, уџбеници о природи и друштву, ученици млађег школског узраста, иницијално образовање

¹ biljanaalavanja@gmail.com

Увод

Националног идентитет је у предметности већег броја наука и њихових научних дисциплина: филозофије, социологије, историје, педагогије... Ипак, савремена методика првог циклуса образовања не може се подичити ауторском и тематском диферентношћу научних радова посвећених овој тематици. Последњих година, национални идентитет је, када је реч о Србији, доминатно у предметности проучавања методике наставе природе и друштва (Василијевић и сар., 2023; 2022а; 2022б; 2021). Интересовања истраживача усмерена су на различите појединачне аспекте националног идентитета: културолошке, религијске, историјске (Алавања и сар., 2025; Миленовић, 2014); политичке (Базић, 2011); али и комплексне – корпус диферентних каузалних елемената националног идентитета (Василијевић и сар., 2021): језик, религија, историја, традиција и обичаји, солидарност и заједништво, важне личности, симболи и обележја, културна баштина, географски садржаји и сл.

Настава о природи и друштву на нивоу иницијалног образовања представља мултидисциплинарно подручје у коме се национални идентитет проучава у више појавних елемената. Резултати ових истраживања допринели су целовитом сагледавању целосног значаја националног идентитета и његових елемената.

Појмовно одређење националног идентитета. Нацију, националне (етничке) заједнице и национални идентитет није једноставно дефинисати. То су с једне стране комплексни појмови, а са друге, до сада „...није постојала нити постоји држава [...] која је етнички потпуно хомогена“ (Миленовић, 2014: 438). На сложеност и комплексност појмовног одређења *нације* и *националног идентитета* указује се и у другим дефиницијама (Korunić, 2005), посебно на вишедимензионалност и евалуативност појма *нација*, при чему се одређења нације сублимирају у спиритуалистичком, материјалистичком и комбинованом контексту (Трамошљанин, 2008). У том смислу је потребно разликовати *етнички идентитет* од *националног идентитета*. Етнички идентитет се односи на хомогене националне заједнице и старији је од нације и националног идентитета. Од њиховог постанка постоји узрочно-последична веза нације и националног идентитета и турбулентних друштвених промена (од индустријализације, преко транзиције, периода глобализације, па све до садашњих глобалних друштвено-политичких, гео-политичких и геостратегијских промена у свету.

За разлику од етничког идентитета, национални идентитет се односи на нације које чине колективну заједницу различитих и углавном хетерогених етничких заједница. На тај начин „национални идентитет постаје основна одлика масовних колектива у којима се људи међусобно удружују у макро целине: језичке, културне, образовне, политичке, социјалне и остале“ (Миленовић, 2014: 438). На овим основама темеље се и друштвени односи унутар и између држава региона, насталих током сложених друштвених процеса распадом бивше Социјалистичке Федеративне Републике Југославије, Савезне Републике

Југославије и Србије и Црне Горе (Алавања и сар., 2025; Василијевић и сар., 2023; 2022а; 2022б). Наведене анализе указују да је национални идентитет базично социјални појам, који своју копмлексност потврђује различитим аспектима научног деловања. Дефинише се у зависности од тога да ли се односи само на одређену етничку заједницу, или се односу на целокупну националну заједницу. За проблем овог истраживања од значаја је приступ, по коме се национални идентитет посматра у контексту идентитетске припадности одређеној националној заједници.

Елементи националног идентитета. Полазећи од операционализације појма *национални идентитет*, могу се одредити и његови елементи. У литератури постоје различита одређења и класификације елемената националног идентитета. Они се могу проучавати целовито, или на одређеној популацији, као што је то био случај у истраживању изражености и структуре националног идентитета студената Педагошког факултета у Ужицу у коме је факторском анализом издвојено пет елемената националног идентитета: 1) национална припадност; 2) национални понос и осећања; 3) релевантност осећања националне припадности; 4) национализам; и 5) космополитизам (Семиз и сар., 2022: 64-65). Проучавају се и у различитим предметним областима: претежно *природа и друштво* (Василијевић и сар., 2023; Василијевић и сар., 2021), али и страни језик (Василијевић и сар., 2022а); национална историја и географија (Василијевић и Бојовић, 2025)...

Елементи националног идентитета се у зависности од делокруга посматрања и проучавања тешко могу јасно разграничити, будући да их чине елементи који се односе на експлицитне и имплицитне елементе културе једне националне заједнице, језик, књижевност, народну традицију, народне обичаје, традиционалну музику, уметност и религијске припадности са посебним акцентом на припаднике већинске религијске заједнице (Алавања и сар., 2025). Елементи националног идентитета неодвојиви су од историје националне заједнице која подразумева ближу и даљу историју, порекло, неговање културе сећања на значајне историјске догађаје и историјске личности, али и на познавање историје националне заједнице кроз историјске епохе (Миленовић, 2014). Државотворни елементи подразумевају осећај становника припадности одређеној националној заједници, поседовано држављанство, али и однос према националним симболима и обележјима – застава, грб и химна (Василијевић и сар., 2023), државним институцијама и сл. Становници једне националне заједнице требају имати и осећај повезаности са осталим становницима са којима живе у заједничкој држави, да имају заједничке интересе и потребе. Значајан елемент националног идентитета је и однос према одређеном географском подручју на коме живе у некој националној заједници, било да је реч о држави, округу или крају у коме живе, чиме се наглашава афективна димензија односа према себству. Занимљиво је да се наведени идентитетски елементи неретко односе на слике индивидуалности и тзв. измишљеног *себства*, на шта се указује у неким истраживањима овог проблема (Митровић, М., 2016; 2002; Barrett & Davis, 2012; Barrett, 2005; Huntigton, 2004; Шијаковић, 2003; Liebkind, 1984; Митро-

вић, Љ., 1994). Полазећи од чињенице да је идентитет и субјективни доживљај онога што индивидуа јесте или што би желела бити, наводе се и основни извори идентитета, као на пример приписивани, културни, територијални, политички, економски, друштвени и остали.

Нека претходна истраживања. Истраживања националних географских садржаја у уџбеницима о природи и друштва земаља региона су недовољна и представљају празнину у систему научних знања из ове области. До сада спроведена бавила су се проучавањем само појединих аспеката овог проблема и као таква представљају тангентна истраживања. Истраживање односа учитеља према усвајању садржаја из географске науке не даје анализу националних географских садржаја (иако се бави елементима регионалне географије), већ само указује на неке потешкоће учитеља у реализацији ових садржаја (Радивојевић, 2014). Садржаји се (иако би требало с обзиром да се ради о односу учитеља према потешкоћама у усвајању садржаја из географске науке) не изучавају чак ни у домену дидактичко-методичке апаратуре која је у суштини проблема који се истражује у овом раду. Анализа заступљености националне географије у наставним плановима и програмима факултета за образовање учитеља и васпитача у Србији, показала је не само диферентност приступа, већ недопустиво малу заступљеност, чиме се поставља питање са којим предзнањем и на који начин ће будући учитељи методски приступити обради географских садржаја од националног значаја (Василијевић и Бојовић, 2025).

У једном теоријском проучавању у Хрватској, приказани су национални географи у Националном лексикографском заводу у различитим раздобљима (Crljenko i Klemenčić, 2017). Они у приказани само у домену основног текста, а не и у осталим доменима који се проучавају у овом раду. Национални хрватски географи су само побројани, док није било детаљније приказа њиховог деловања. Поред навођења географа у раду су представљене и различите хрватске регије и топоними. На основу целовите анализе се може закључити да су само у домену основног текста у раду проучавани географи и неки географски садржаји у Хрватској кроз „...неколико параметара: заступљеност заводских географа, број и тип заводских пројеката на којима су ангажирани, заступљеност и структура географских садржаја у заводским издањима“ (Crljenko i Klemenčić, 2017: 120).

Истраживање топонима у хрватским лексикографским издањима је чест проблем истраживања. Колико је значајно проучавање проблема топонима као географских садржаја, показује и истраживање у коме је утврђено „...да је од заступљености географских садржаја најповољнија структура тих садржаја (особито код насеља и држава), која су одраз статуса и идентитета саме географије...“ (Crljenko, 2013: 85). Садржаји су проучавани уопштено и само са аспекта географије и то у домену основног текста и визуелних садржаја на неколико примера мапа одређених подручја. У овом истраживању географски садржаји нису повезивани с националним идентитетом, као што је то био случај у претходном истраживању приказа географа Лексикографског завода *Мирослав Крпежа* (Crljenko i Klemenčić, 2017), где се садржаји о хрватским ге-

ографима у различитим периодима могу повезати с националним географским садржајима. Ипак, наведени примери, осим тематске тангентне повезаности, нису од кључног значаја за методску интерпретацију у млађим разредима основне школе.

Национални географски садржаји нису целовито проучавани ни у студијама објављеним у Словенији, Републици Српској, Федерацији БиХ, Црној Гори и Северној Македонији. Нису у довољној мери заступљени ни у истраживањима спроведеним у неким државама са развијеним системом образовања. То показује и истраживање организације обавезног образовања и наставе географије у Јапану, којим је утврђено да се „географски садржаји изучавају у оквиру обавезне предметне области друштвених наука, на првом нивоу у четвртој и петој години и на другом нивоу у седмој и осмој години школовања“ (Комленовић, 2007: 387). Анализом географског курикулума се може уочити да ни у Јапану географски садржаји нису систематизовани и да се уче фрагментарно. Недовољно су и садржајно обухваћени. Првенствено су заступљени географски садржаји који се односе на глобалне разлике и промене, као и на природне и друштвене феномене у свету, који као такви, немају обележје националног.

Има и истраживања која показују да су неки национални географски садржаји били предмет иностраних истраживања. Најчешће проучавани проблеми су у домену дидактичко-методичке апаратуре и то у виду постављања задатака за реализацију националних географских садржаја (Law, 2022); националних наставних програма (Takashi, 2015); методе картографског писања (Leydon et al, 2014); последично методама учења националних географских садржаја (Dove, 2017)... Било је и истраживања која су проучавала уџбенике географије и његових националних садржаја и то у доменима основног текста, визуелних садржаја и дидактичко-методичке апаратуре (Xu et al., 2022)...

Наведена истраживања показују да су национални географски садржаји недовољно истражен проблем. То се посебно односи на анализу удела националних садржаја у укупним географским садржајима у уџбеницима о природи и друштву на нивоу иницијалног образовања. До сада спроведена су углавном била тангентна истраживања и на теоријском нивоу, док није било целовитих емпиријских истраживања. Све то указује на потребу продубљеније анализе истраживања овог проблема. Проблем овог истраживања су географски национални садржаји у уџбеницима о природи и друштву на нивоу иницијалног образовања земаља регије.

Метод

Циљ истраживања је да се *испитати удео националних географских садржаја у уџбеницима о природи и друштву првог циклуса образовања земаља региона*. На основу оваквог одређења циља истраживања, детерминисана су три истраживачка задатка. 1. Установити удео категорије *национални географски садржаји* у основном тексту уџбеника (ОТ). 2. Испитати заступљеност катего-

рије *национални географски садржаји* у визуелном, сликовном формату уџбеника (ВС). и 3. Утврдити удео категорије *национални географски садржаји* у дидактичко-методичкој апаратури уџбеника (ДМА).

Истраживање је засновано на примени дескриптивне методе при формирању теоријског полазишта и при интерпретацији добијених квантитативном и квалитативном анализом резултата истраживања. Јединице анализе представљају синтагме основног дела текста, сликовне елементе у визуелној секцији уџбеника и питања, задатке, налоге у дидактичко-методичкој апаратури уџбеника. Док независну варијаблу чини категорија *национални географски садржаји*, зависну представљају поменуте *јединице анализе садржаја*.

Анализа уџбеника спроведена је у септембру и октобру 2025. године на стратификованом узорку: по четири актуелна уџбеника о природи и друштву у прва четири разреда основне школе у Републици Србији, Републици Хрватској, Републици Српској и по три уџбеника за сваки разред првог циклуса образовања Федерације БиХ, Републике Црне Горе, Републике Словеније и Републике Северне Македоније. Издавачке куће одабране су методом случајног избора.

Статистичка обрада и провера података извршена је дескриптивном статистиком израчунавањем фреквенција и процената. Резултати истраживања, поред дескрипције, приказани су табеларно.

Резултати

Подаци о уделу националних географских садржаја (НГС) у уџбеницима о природи и друштву првог циклуса образовања земаља регије приказани су према израчунатим фреквенцијама и процентима. Анализе обухватају: а) укупан садржај ЈА (јединице анализе); б) укупан садржај НИ (национални идентитет); в) удео НГС у ОТ (НГС у основном тексту); г) удео НГС у ВС (НГС у визуелним садржајима); и д) удео НГС у ДМА (НГС у дидактичко-методичкој апаратури).

Табела 1.

Удео националних географских садржаја у уџбеницима првог циклуса образовања у Републици Србији

Садржај уџбеника	Разред				Укупно:
	први	други	трећи	четврти	
Укупан садржај (ЈА)	825 (100%)	1086 (100%)	1241 (100%)	1474 (100%)	4626 (100%)
Укупан садржај о (НИ)	34 (4,12%)	54 (4,97%)	78 (6,29%)	347 (23,54%)	513 (11,09%)
Удео НГС у ОТ	0 (0%)	0 (0%)	2 (2,56%)	23 (6,63%)	25 (4,87%)
Удео НГС у ВС	0 (0%)	0 (0%)	2 (2,56%)	3 (0,86%)	5 (0,97%)
Удео НГС у ДМА	0 (0%)	0 (0%)	1 (1,28%)	3 (0,86%)	4 (0,78%)

Гледано у целини, просечан удео НГС у уџбеницима првог циклуса образовања у Републици Србији у односу на заступљене националне садржаје свих категорија износи: ОТ – 4,87%, ВС – 0,97% и ДМА – 0,78% (Табела 1).

Занимљиво је да у уџбеницима прва два разреда нема НГС, те да се евидентирају тек у уџбенику трећег разреда и то у лекцији под називом *Шта је парк*. Отуда је њихова заступљеност у сва три анализирана сегмента следећа: ОТ – 2,56%, ВС – 2,56% и ДМА – 1,58%. У уџбенику природе и друштва четвртог разреда НГС су нешто више обухваћени у основном тексту (6,63%), док у остале две категорије минорније: ВС и ДМА – по 0,86% (Табела 1). Лекцијом *Заштићена подручја Србије* садржајно су обухваћени национални паркови: Фрушка гора, Тара, Ђердап, Кopaоник и Шар планина, предели изузетних одлика, специјални резервати природе и сл. Занимљиво је да ови наводи нису поткрепљени одговарајућим бројем фотографија, које су од пресудног значаја за разумевање ученог, те стварање ваљаних националних географских представа и појмова. Чињеница да се у уџбенику инсистира на провери наученог (ДМА) – навођење свих националних паркова у Србији, указује на њихове специфичности (*По чему је познат национални парк Тара?*) и захтева њихово позиционирање (*Где се налази национални парк Фрушка гора?*), не оправдава изостанак адекватног визуелног формата уџбеника, посебно ако се узме у обзир да је реч о дестинацијама које неретко представљају место реализације рекреативне наставе.

Гледано у целини, када је реч о уџбеницима природе и друштва Републике Србије, може се констатовати да се НГС не указује довољна пажња у свим сегментима уџбеника, нарочито у прва три разреда. Национални паркови постају предмет пажње тек у уџбенику четвртог разреда. Све упућује на закључак да нема развојности појма НГС, како у основном тексту уџбеника, тако и његовом визуелном формату и дидактичко-методичкој апаратури.

Табела 2.

Удео националних географских садржаја у уџбеницима првог циклуса образовања у Републици Хрватској

Садржај уџбеника	Разред				
	први	други	трећи	четврти	Укупно:
Укупан садржај (ЈА)	606 (100%)	1168 (100%)	1450 (100%)	1973 (100%)	5197 (100%)
Укупан садржај о (НИ)	76 (12,54%)	107 (9,16%)	134 (9,24%)	553 (28,02%)	873 (16,80%)
Удео НГС у ОТ	0 (0%)	1 (0,93%)	7 (5,22%)	24 (4,34%)	32 (3,66%)
Удео НГС у ВС	0 (0%)	0 (0%)	6 (4,48%)	9 (1,68%)	15 (1,72%)
Удео НГС у ДМА	0 (0%)	0 (0%)	6 (4,48%)	22 (3,98%)	28 (3,21%)

НГС у односу на укупан удео садржаја од националног значаја у уџбеницима Републике Хрватске на нивоу првог циклуса образовања су заступљени на следећи начин: ОТ – 3,66%, ВС – 1,72% и ДМА – 3,21% (Табела 2).

Према подацима приказаним у Табели 2 може се запазити да у уџбенику првог разреда нема националних географских појмова ни у једном сегменту (ОТ, ВС, ДМА), али да се у уџбенику другог разреда у оквиру основног текста (0,93%), у лекцији *Živim u primorskom zavičaju* наводе *Корнати* – јединствен национални парк Републике Хрватске који се налази на приморју. Већ у уџбе-

нику трећег разреда запажа се пораст анализираних садржаја у сва три сегмента уџбеника: ОТ – 5,22%, ВС – 4,48% и ДМА – 4,48%. Представљене су лекције (*Reljef, Gorski zavičaj, Brežuljkasti zavičaj* и *Primorski zavičaj*) које приоритетно имају национално обележје. У њима се наводе карактеристике националних паркова уз одговарајућу сликовну потпору, указује на њихов туристички потенцијал и важност за Републику Хрватску, а све је пропраћено релевантним питањима за проверу наученог у оквиру ДМА. И у уџбенику четвртог разреда бележи се заступљеност НГС у сва три сегмента: ОТ – 4,34%, ВС – 1,68% и ДМА – 3,98%). У оквиру лекције *Krajevi Republike Hrvatske* наводе се описи различитих предела Републике Хрватске, дати су одговарајући сликовни прикази и пратећа дидактичко-методичка питања у вези обухваћених националних географских појмова.

Национални географски појмови нису евидентирани у уџбенику првог разреда Републике Хрватске, тако да се не може говорити о њиховој развојности ни у једном анализираном сегменту (ОТ, ВС и ДМА).

Табела 3.

Удео националних географских садржаја у уџбеницима првог циклуса образовања у Босни и Херцеговини – ентитет Република Српска

Садржај уџбеника	Разред				
	први	други	трећи	четврти	Укупно:
Укупан садржај (ЈА)	816 (100%)	1125 (100%)	1337 (100%)	1385 (100%)	4663 (100%)
Укупан садржај о (НИ)	58 (7,11%)	82 (7,29%)	90 (7,40%)	266 (19,20%)	505 (10,83%)
Удео НГС у ОТ	1 (1,72%)	0 (0%)	1 (1,11%)	39 (14,66%)	41 (8,12%)
Удео НГС у ВС	0 (0%)	1 (1,22%)	0 (0%)	14 (5,26%)	15 (2,97%)
Удо НГС у ДМА	0 (0%)	4 (4,88%)	0 (0%)	15 (5,64%)	19 (3,76%)

Просечан удео НГС у корпусу садржаја од националног значаја у уџбеницима о природи и друштву Републике Српске на нивоу првог циклуса образовања износи: ОТ – 8,12%, ВС – 2,97% и ДМА – 3,76% (Табела 3).

За разлику од уџбеника првог разреда Републике Србије и Републике Хрватске, НГС су заступљени у уџбенику првог разреда Републике Српске, и то у основном тексту (1,72%) посредством лекције *Природне љепоте мога краја*. У уџбенику другог разреда у оквиру лекције *Моје мјесто некада* приказана је планина Бјеласица што је допринело да учешће националних географских појмова у оквиру визуелних садржаја буде евидентирано са 1,22%. Визуелни приказ прате питања у оквиру ДМА (4,88%), која ученике наводе на закључак да се све што је направио човек временом мења, изузев нетакнутих природних лепота, попут планине Бјеласице.

Лекција *Воде у мјесту и околини* заслужна је за евидентирање националних географских појмова (бања Врућница, место изузетне природне вредности) у основном тексту уџбеника трећег разреда (1,11%). Тек у уџбенику четвртог разреда забележени су НГС садржаји у сва три анализирана сегмента: ОТ – 14,66%, ВС – 5,26% и ДМА – 5,64% (Табела 3). У основном тексту дати су описи и називи различитих облика рељефа (планине, реке, језера) и то у више

лекција. Неке су и пропраћене сликовним приказом појашњеног. ДМА представља потпору разумевања појашњеног и приказаног кроз ОТ и ВС.

Иако је категорија НГС евидентирана у свим уџбеницима првог циклуса образовања Републике Српске, не може се говорити о развојности овог појма, будући да је варијабилна у ентитету ОТ (има је у првом, нема у другом разреду), изостала је у ВС и ДМА уџбеника првог разреда.

Табела 4.

Удео националних географских садржаја у уџбеницима првог циклуса образовања у Федерацији Босни и Херцеговини

Садржај уџбеника	Разред			Укупно:
	први	други	трећи	
Укупан садржај (ЈА)	892 (100%)	1104 (100%)	1188 (100%)	3184 (100%)
Укупан садржај о (НИ)	26 (2,92%)	32 (2,90%)	50 (4,21%)	108 (3,40%)
Удео НГС у ОТ	0 (0%)	0 (0%)	4 (8,00%)	4 (3,70%)
Удео НГС у ВС	0 (0%)	0 (0%)	2 (4,00%)	2 (1,85%)
Удео НГС у ДМА	0 (0%)	0 (0%)	3 (6,00%)	3 (2,78%)

Просечан удео НГС у односу на садржаје од националног значаја уџбеника о природи и друштву Федерације БиХ првог циклуса образовања износи: ОТ (3,70%), ВС (1,85%) и ДМА (2,78%) (Табела 4).

Подаци показују (Табела 4) да категорија НГС није забележена ни у једном анализираном сегменту уџбеника прва два разреда основне школе. Тек у уџбенику трећег разреда у основном тексту (8,00%) појашњава се појам *кантон*, и то као шири завичај, уз картографски приказ десет кантона Федерације БиХ, што чини 4,00% удела националних географских појмова у домену визуелних садржаја. У оквиру ДМА (6,00%) дати су налози да се обоји жељеном бојом кантон у коме ученик живи, црвеном кантон са престоницом Босне и Херцеговине и да се наведе тачан број кантона који чине Федерацију БиХ.

Будући да су изостали НГС у уџбеницима прва два разреда основне школе, не може се говорити о развојности ових појмова у анализираним сегментима (ОТ, ВС и ДМА) уџбеника о природи и друштву првог циклуса образовања Федерације БиХ.

Табела 5.

Удео националних географских садржаја у уџбеницима првог циклуса образовања у Републици Црној Гори

Садржај уџбеника	Разред			Укупно:
	први	други	трећи	
Укупан садржај (ЈА)	312 (100%)	591 (100%)	863 (100%)	1766 (100%)
Укупан садржај о (НИ)	22 (7,05%)	66 (11,1%)	122 (14,14%)	210 (11,89%)
Удео НГС у ОТ	0 (0%)	4 (6,06%)	1 (0,82%)	5 (2,38%)
Удео НГС у ВС	0 (0%)	1 (1,51%)	2 (1,64%)	3 (1,43%)
Удео НГС у ДМА	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)

Подаци приказани у Табели 5 сугеришу да се укупан удео НГС у корпусу свих националних садржаја уџбеника о природи и друштву првог циклуса образовања Републике Црне Горе креће од 2,38% у ОТ, 1,43% у ВС и 0% у ДМА.

Национални географски наративи нису забележени у уџбенику првог разреда, нема њихових визуелних приказа, нити се питањима, задацима и налозима упућује на њихову интериоризацију. У уџбенику другог разреда наводе се четири национална парка – Ловћен, Дурмитор, Проклетије и Биоградска гора. Изостало је Скадарско језеро. Наведено чини удео НГС у ОТ са 6,06%, док је ВС 1,51% захваљујући једној фотографији планине, без њене идентификације. У уџбенику трећег разреда НГС су заступљени у сегментима: ОТ – 0,82% и ВС – 1,64%. Исправљен је пропуст у другом разреду – опис и визуелни приказ Скадарског језера. Интересантно је да у уџбеницима уопште нема ДМА за проверу наученог, нити се упућују на проширивање сазнања из тематске области.

Пошто нису забележене јединице анализе, како у уџбеницима првог разреда у домену ОТ и ВС, тако и у сегменту ДМА за уџбенике о природи и друштву читавог првог циклуса образовања Републике Црне Горе, ни овде нема утемељења за развојност појма НГС.

Табела 6.

Удео националних географских садржаја у уџбеницима првог циклуса образовања у Републици Словенији

Садржај уџбеника	Разред			Укупно:
	први	други	трећи	
Укупан садржај (ЈА)	325 (100%)	826 (100%)	903 (100%)	2054 (100%)
Укупан садржај о НИ	54 (16,61%)	125 (15,13%)	150 (16,61%)	329 (16,02%)
Удео НГС у ОТ	0 (0%)	2 (1,60%)	10 (6,67%)	12 (3,65%)
Удео НГС у ВС	0 (0%)	1 (0,80%)	3 (2,00%)	4 (1,21%)
Удео НГС у ДМА	0 (0%)	2 (1,60%)	2 (1,33%)	4 (1,21%)

Увидом у Табелу 6 се уочава да је просечна заступљеност НГС у сва три анализирана сегмента уџбеника првог циклуса образовања Републике Словеније следећа: ОТ – 3,65%, ВС – 1,21% и ДМА – 1,21%.

Слично као у већини претходних примера, НГС нису забележени у уџбенику првог разреда (ОТ, ВС и ДМИ). Тек у уџбенику за други разред, у оквиру лекције *Pokrajine pri nas* запажају се анализирани садржаји и то у сва три сегмента: ОТ – 0,80%, ВС – 0,80% и ДМА – 1,33%. У текстуалном делу лекције даје се појашњење појма покрајине, различитих географских области, типичних за Републику Словенију. Текстуалне описе прате ВС и ДМА.

Удео националних географских појмова у ОТ се повећава у уџбенику четвртог разреда (6,67%) захваљујући лекцији *Domaća pokrajina* којом се детерминишу четири покрајине, национални парк – Триглав и два регионална – Козјанско и Шкоцјанске јаме. ВС (2,00%) представљају фотографије наведених паркова. ДМА чине питања оријентисана на репродукцију описаних и приказаних покрајина и националних паркова.

Пошто НГС нису забележени ни у једном од анализираних сегмената уџбеника првог разреда Републике Словеније, нема елемената њихове развојности.

Табела 7.

Удео националних географских садржаја у уџбеницима првог циклуса образовања у Републици Северној Македонији

Садржај уџбеника	Разред			Укупно:
	први	други	трећи	
Укупан садржај (ЈА)	815 (100%)	604 (100%)	1069 (100%)	2488 (100%)
Укупан садржај о (НИ)	6 (0,74%)	25 (4,14%)	38 (3,54%)	69 (2,77%)
Удео НГС у ОТ	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)
Удео НГС у ВС	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)
Удео НГС у ДМА	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)

Уџбеници о природи и друштву првог циклуса образовања Републике Северне Македоније не остављају довољно простора за анализу садржаја, будући да нису евидентирани, како садржаји од националног значаја, тако и последично ни НГС. Приметно је потпуно одсуство националних садржаја у уџбеницима сва три разреда првог циклуса образовања (ОТ, ВС, ДМА) (Табела 7), тако да се нема основа за анализу њихове потенцијалне развојности.

Закључци и расправе

Упоредна квантитативна анализа је показала да уџбеници Републике Српске највише пажње, у односу на остале, у основном делу теста уџбеника поклањају националним географским садржајима (8,12%). Следе уџбеници о природи и друштву: Републике Србије (4,87%), Републике Хрватске (3,66%), БиХ – Федерације БиХ (3,70%), Републике Словеније (3,65%) и Републике Црне Горе (2,38%). Аутори уџбеника Републике Северне Македоније нису показали интересовање за националне наративе ни у једном анализираном сегменту уџбеника (ОТ, ВС, ДМА). Претпоставка је да је овакав налаз забележен због ангажовања иностраних аутора за писање уџбеника. И друга истраживања елемената националног идентитета у уџбеницима о природи и друштву Републике Северне Македоније потврдила су добијене налазе (Алавања и сар. 2025; Василијевић и сар., 2023). Недовољна обухватност, прецизност и конкретизација програмских садржаја првог циклуса образовања оставља аутономан простор ауторима уџбеника, који користе слободу интерпретације, засновану на субјективним вредносним опредељењима (Василијевић и сар., 2021).

Дистрибуција заступљености визуелних националних географских садржаја је нешто другачија и креће се у дијапазону од 2,97% (БиХ – Република Српска) до 0,97% (Република Србија), уколико се изузму уџбеници Републике

Северне Македоније. Република Хрватска заузима другу позицију – 1,72%, следи Република Црна Гора – 1,43% и Република Словенија – 1,31%.

Највећи просечан удео националних географских садржаја у оквиру ДМА забележен је у уџбеницима Републике Српске (3,76%); потом у уџбеницима Републике Хрватске (3,21%); следе уџбеници БиХ – Федерације БиХ (2,78%); потом Републике Словеније (1,21%); и Републике Србије (0,78%). Уџбеници Републике Црне Горе и Републике Северне Македоније нису засићени питањима од националног значаја оријентисана на националне географске појмове. Интересантно је да дужина трајања првог циклуса образовања није утицала на крајње резултате истраживања.

Општи је закључак да национални географски садржаји у анализираним уџбеницима о природи и друштву немају одговарајући статус, недовољно и диферентно су заступљени како у целости, тако и у сва три анализирана сегмента уџбеника (ОТ, ВС и ДМА), те да сходно томе, није уочена развојност анализiranог појма; визуелни садржаји, а посебно ДМА у недовољној мери и на неадекватан начин прате основни текст уџбеника; национални географски садржаји се касно уводе – најчешће изостају у првом разреду, неретко и у другом, стидљиво се појављују у трећем и нешто више пажње им се посвећује у уџбеницима четвртог разреда; углавном се односе на националне паркове, те нема доследности њиховог увођења по моделу концентричних кругова уз продубљивање садржаја на трајекторији екстензитета и интензитета... Претпоставка је да се разлози за овакав налаз делом може наћи и у сугеришућем садржају наставних програма предмета о природи и друштву (Алавања и сар. 2025; Василијевић и сар., 2023; Vasilijević Semiz, 2023). Овим се отвара простор за озбиљнију ревизију курикулума у погледу опсега, досега и развојности појма национални географски садржаји, почев од првог разреда основне школе. Осим тога, интерпретација ових уџбеничких садржаја умногоме зависи од компетенција учитеља и њихових вредносних националних оријентација (Василијевић и Бојовић, 2025; Семиз и сар., 2022). Како ће учитељи уџбенички садржај методички интерпретирати, умногоме зависи од њихових предзнања и националних вредносних оријентација. Чињеница је да се на факултетима за образовање учитеља и васпитача, поклања, али не у довољној мери, пажња националним географским садржајима (Василијевић и Бојовић, 2025), што последично може утицати и на неадекватне методске поступке грађења појма национални идентитет. Зато је неопходно сачинити ширу платформу подршке развоју компетенција како студената, будућих учитеља, тако и учитеља практичара, аутора уџбеника о природи и друштву, творца курикулума, програма стручног усавршавања учитеља на плану методичке интериоризације појма национални географски садржаји у систему националних наратива на млађем школском узрасту. Ово је од посебног значаја ако се има у виду да су уџбеници географије, а тиме последично и географски садржаји, у Републици Србији проглашени уџбеницима од националног значаја. Јасно је да се темељи националног идентитета, узимајући у обзир програмску комплексност, најобухватније граде у настави о природи и друштву у домену првог циклуса образовања, отуда овој теми треба посветити додатну научно-истраживачку пажњу.

Извори

- Гачановић, Б., Новковић, Љ. и Требјешанин, Б. (2018). *Свет око нас – уџбеник за први разред основне школе*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Гачановић, Б. (2019). *Свет око нас – уџбеник за други разред основне школе*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Гачановић, Б., Протић, Н. и Јокић, С. (2019). *Природа и друштво – уџбеник за трећи разред основне школе*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Grošelj, M. i Ribič, M. (2018). *Lili in Bine 1 – učebnik za spoznavanje okolja*. Ljubljana: Rokus Klett.
- Grošelj, M. i Ribič, M. (2019). *Lili in Bine 2 – učebnik za spoznavanje okolja*. Ljubljana: Rokus Klett.
- Grošelj, M. i Ribič, M. (2020). *Lili in Bine 3 – učebnik za spoznavanje okolja*. Ljubljana: Rokus Klett.
- Дабић, Т., Рајовић, Р. и Милошевић, О. (2020). *Моја околина – за 1. разред основне школе*. Источно Сарајево: ЈП „Завод за уџбенике и наставна средства” а.д.
- Кипа, В., Нововић, Т. и Драгићевић, С. (2020). *Истражујем своју околину – уџбеник природе и друштва за први разред основне школе*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Кипа, В. и Нововић, Т. (2021). *Истражујем своју околину – уџбеник природе и друштва за други разред основне школе*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Кипа, В. и Нововић, Т. (2019). *Истражујем своју околину – уџбеник природе и друштва за трећи разред основне школе*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Letina, A., Kisovar Ivanda, T., De Zan, I., Dubrović, T. i Pavić, M. (2021). *Istražujemo naš svijet 1 – udžbenik prirode i društva u prvom razredu osnovne škole*. Zagreb: Školska knjiga.
- Letina, A. i Kisovar Ivanda, T. (2020). *Istražujemo naš svijet 2 – udžbenik prirode i društva u drugom razredu osnovne škole*. Zagreb: Školska knjiga.
- Letina, A., Kisovar Ivanda, T. i Brančić, Z. (2020). *Istražujemo naš svijet 3 – udžbenik prirode i društva u trećem razredu osnovne škole*. Zagreb: Školska knjiga.
- Letina, A., Kisovar Ivanda, T., De Zan, I., Dubrović, T. i Pavić, M. (2021). *Istražujemo naš svijet 4 – udžbenik prirode i društva u četvrtom razredu osnovne škole*. Zagreb: Školska knjiga.
- Ливси, Т. и Хериц, Д. (2020). *Природни науки – уџбеник 1 отделение*. Скопје: Арс ламина.
- Ливси, Т. и Хериц, Д. (2020). *Природни науки – уџбеник 2 отделение*. Скопје: Арс ламина.
- Ливси, Т. и Хериц, Д. (2020). *Природни науки – уџбеник 3 отделение*. Скопје: Арс ламина.
- Lugavić, S. i Pešić, M. (2019). *Moja okolina 1 – udžbenik za prvi razred devetogodišnje osnovne škole*. Sarajevo: Bosanska knjiga.

- Lugavić, S. i Pešić, M. (2020). *Moja okolina 2 – udžbenik za drugi razred devetogodišnje osnovne škole*. Sarajevo: Bosanska knjiga.
- Лукић, М. и Поповић, Р. (2021). *Природа и друштво – уџбеник за 4. разред основне школе*. Источно Сарајево: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Пашалић, С. Радивојевић, Д. и Станојловић, С. (2019). *Природа и друштво – за 4. разред основне школе*. Источно Сарајево: ЈП „Завод за уџбенике и наставна средства” а.д.
- Pešić, M. (2021). *Moja okolina 3 – udžbenik za treći razred devetogodišnje osnovne škole*. Sarajevo: Bosanska knjiga.
- Спасојевић, П., Ђаковић, П. и Станојловић, С. (2019). *Природа и друштво – за 2. разред основне школе*. Источно Сарајево: ЈП „Завод за уџбенике и наставна средства” а.д.
- Станојловић, С., Ђаковић, П. и Станојловић, С. (2019). *Природа и друштво – за 3. разред основне школе*. Источно Сарајево: ЈП „Завод за уџбенике и наставна средства” а.д.

Литература

- Алавања, Б., Василијевић, Д. и Миленовић, ХЖ. (2025). Религијски садржаји у уџбеницима о природи и друштву земаља бивше Југославије. *Иновације у настави – часопис за савремену наставу*, 38 (4), 95-114. DOI: 10.5937/inovacije2504095A
- Базић, Ј. (2011). Национални и европски идентитет у Болоњском процесу. *Српска политичка мисао*, 31 (3), 25-46. DOI:10.22182/spm.3332011.2
- Barrett, M. & Davis, S. C. (2012). *Applying social identity and self-categorization theories to children's racial, ethnic, national and state identifications and attitudes*. In: S. Quintana & C. McKown (Eds.). *Handbook of race, racism and the developing child* (72–110). Hoboken & NJ: Wiley. DOI:10.1002/9781118269930.ch5
- Barrett, M. (2005). *National identities in children and young people*. In: S. Ding & K. Littleton (Eds.). *Children's personal and social development* (181–220). Milton Keynes: The Open University/ Blackwell. <https://openresearch.surrey.ac.uk/esploro/outputs/bookChapter/National-identities-in-children-and-young-99513139602346>
- Василијевић, Д. и Бојовић, Ж. (2025). *Национална историја и географија у наставним плановима факултета за образовање учитеља*. У: И. Ђурић, А. Костић Тмушић, Д. Станојевић и С. Зечевић (ур). *Историја, култура, идентитет (педагогија, психологија, методике наставе)*, 4 (243-265). Универзитет у Приштини – Косовској Митровици, Филозофски факултет. https://drive.google.com/file/d/1WSMsAg_h_RvCMfAcapsE-AWA0FBvn_zC/view?pli=1
- Василијевић, Д., Миленовић, ХЖ. и Алавања, Б. (2023). Национални симболи и обележја у уџбеницима о природи и друштву првог циклуса образовања земаља Западног Балкана. *ДХС – Друштвене и хуманистичке студије*, 8 (2), 601-624. DOI: 10.51558/2490-3647.2023.8.2.601
- Василијевић, Д., Миленовић, ХЖ. и Адић, Б. (2022а). Национални идентитет у уџбеницима енглеског као страног језика у старијим разредима основне школе.

- Узданица – часопис за језик, књижевност и педагошке науке, 19 (2), 181-196. DOI 10.46793/Uzdanica19.2.181V
- Василијевић, Д., Миленовић, ХЖ. и Ботић, М. (2022б). Појмови о природи у неким уџбеницима за четврти разред основне школе у Републици Србији. *ДХС – Друштвене и хуманистичке студије*, 7 (3), 271-292. doi.org/10.51558/2490-3647.2022.7.3.271
- Василијевић, Д., Семиз, М. и Бојовић, Ж. (2021). Национални идентитет у уџбеницима о природи и друштву. *Иновације у настави – часопис за савремену наставу*, 34 (2), 27–43. <https://doi.org/10.5937/inovacije2102027V> 37.035.6
- Vasiljević, D., & Semiz, M. (2023). Representations of National Identity in the Methodological Apparatus/ Structure of Science & Social Studies Textbooks in the Lower Grades of Primary School. *Croatian Journal of Education – Hrvatski časopis za odgoj i obrazovanje*, 25 (1), 285–322. <https://doi.org/10.15516/cje.v25i1.45>
- Dove, J. (2017). Teaching Children the Geography of England and Wales: An Analysis of Selected Georgian and Victorian Textbooks and Educational Pastimes. *Paedagogica Historica: International Journal of the History of Education*, 53 (4), 347-363. <https://eric.ed.gov/?q=geographical+contents&id=EJ1146451>
- Комленовић, Ђ. (2007). Организација обавезног образовања и наставе географије у Јапану. *Настава и васпитање*, 56 (4), 387-397. <https://scindeks.ceon.rs/article.aspx?query=ARTAK>
- Korunić, P. (2005). Nacija i nacionalni identitet. *Revija za sociologiju*, 36 (1-2), 87-105. <https://hrcak.srce.hr/file/20999>
- Law, M. (2022). Positioning Geospatial: Classroom Benefits and Theoretical Implementation. *Geographical Education*, 35 (1), 24-32. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1377836.pdf>
- Leydon, J., Wilson, K. & Boyd, C. (2014). Improving Student Writing Abilities in Geography: Examining the Benefits of Criterion-Based Assessment and Detailed Feedback. *Journal of Geography*, 113 (4), 151-159. <https://eric.ed.gov/?q=geographical+contents&id=EJ1027187>
- Liebkind, K. (1984). *Minority Identity and Identification Processes : A Social Psychological Study. Commentationes Scientiarum Socialium 22*. Helsinki: Commentationes Scientiarum Fennica. <https://researchportal.helsinki.fi/en/publications/minority-identity-and-identification-processes-a-social-psycholog>
- Миленовић, Ж. (2014). Национални имиџ и редефинисање националног идентитета Срба на Косову и Метохије у периоду глобализације. *Баштина*, 24 (36), 437-451. <https://scindeks.ceon.rs/article.aspx?query=ISSID>
- Митровић, Љ. (1994). *Социологија*. Београд: Удружење наука и друштво Србије и Институт за политичке студије. <https://www.scribd.com/document/335306652/Sociologija-M-Mitrovi%C4%87>
- Митровић, М. (2016). *Феноменологија и дијалектика националног идентитета и српског идентитета Србије*. У: Р. Васић и Б. Чучковић (ур). *Идентитетски преображај Србије* (41-75). Универзитет у Београду, Правни факултет. <https://ius.bg.ac.rs/publikacije/2016>

- Митровић, М. (2002). *Традиционални и модерни елементи српског идентитета*. У: Љ. Митровић, Д. Ђорђевић и Д. Тодоровић (ур). *Културни и етнички идентитети у процесу глобализације и регионализације Балкана* (41-51). Ниш: ЦБС, Јунир и Пунта. http://ssd.org.rs/images/stories/2002_Kulturni.pdf
- Радивојевић, Д. (2014). Однос учитеља према потешкоћама у усвајању садржаја из географске науке. *Зборник радова Учитељског факултета у Призрену-Лепосавићу*, 10 (8), 269-282. <https://scindeks-clanci.ceon.rs/data/pdf/1452-9343/2014/1452-93431408269R.pdf>
- Семиз, М., Василијевић, Д. и Бојовић, Ж. (2022). Израженост и структура националног идентитета студената Педагошког факултета у Ужицу мерени Наит скалом. *Социолошки преглед*, 56 (1), 54–89. doi: 10.5937/socpreg56-34345
- Takashi, S. (2015). Primary Geography Education in Japan: Curriculum as Social Studies, Practices and Teachers' Expertise. *Review of International Geographical Education Online*, 5 (2), 151-165. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1158052.pdf>
- Трамошљанин, Б. (2008). *Нација, национализам и национални идентитет*. У: *Годишњак Филозофског факултета у Бањалуци*, 283–301. <https://ff.unibl.org/>
- Crljenko, I. i Klemenčić, M. (2017). Geografija i geografi u Leksikografskom zavodu Miroslav Krleža. *Studia Lexicographica – časopis za leksikografiju i enciklopedistiku*, 11 (21), 113-122. <https://hrcak.srce.hr/clanak/294736>
- Crljenko, I. (2013). Obrada toponima u hrvatskim leksikografskim izdanjima. *Studia Lexicographica – časopis za leksikografiju i enciklopedistiku*, 7 (13), 57-88. <https://hrcak.srce.hr/133896>
- Huntigton, S. (2004). *Who are We?: The Challenges to America's National Identity*. New York: Simon & Schuster. https://books.google.rs/books/about/Who_are_We.html?id=6xiYiybkE8kC&redir_esc=y
- Шијаковић, И. (2003). *Социологија*. Универзитет у Бања Луци, Економски факултет. <https://www.scribd.com/document/118660125/Sociologija-Ivan>
- Xu, Y., Liu, Z. & Lin, P. (2022). Components of Geographical Practice Power Competency (GPPC) for Primary and Secondary School Students: Conceptualization, Contexts, and Content. *Journal of Baltic Science Education*, 21 (6), 1083-1100. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1372666.pdf>

GEOGRAPHICAL CONTENTS AS AN ELEMENT OF NATIONAL IDENTITY IN TEXTBOOKS ON NATURE AND SOCIETY OF COUNTRIES IN THE REGION

Biljana Alavanja

Faculty of Pedagogy in Užice, University of Kragujevac

Danijela Vasiljević

Faculty of Pedagogy in Užice, University of Kragujevac

Hadži Živorad Milenović

Faculty of Teacher Education, University of Pristina with temporary seat in Kosovska Mitrovica

Abstract: The research problem concerns national geographic content in textbooks about nature and society at the initial education level in the countries of the region. The objectives of the research are to determine the share of the category of national geographic content in the main text of the textbooks; to examine the representation of the category of national geographic content in the visual, pictorial format of the textbooks; and to establish the share of the category of national geographic content in the didactic-methodical apparatus of the textbooks. The research was conducted in September and October 2025 using content analysis on a stratified sample: four current textbooks about nature and society for the first four grades of elementary school in the Republic of Serbia, the Republic of Croatia, and the Republic of Srpska, and three textbooks for each grade of the first cycle of education in the Federation of Bosnia and Herzegovina, the Republic of Montenegro, the Republic of Slovenia, and the Republic of North Macedonia. Data collected through a record sheet and processed with descriptive statistics showed that there is no development of the concept of national geographic content, both in the main text and in the visual format and didactic-methodical apparatus of the textbooks about nature and society in the first cycle of education in the countries of the region.

Key words: national identity, textbooks, textbooks about nature and society, younger school-age students, initial education